

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՊԱՂԵՍՏԻՆԸ՝ ԵՐԷԿ ԵՒ ԱՅՍՕՐ

(ՀՈԳԱՏԱՐՈՒԹԵԱՆ ՎԵՐՋԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ)

Ա.

Քաղաքական թերթ մը չէ Սիռնը, և հետեւաբար իր բանաձեւումներն ու մերձեցումները քաղաքական նկարագիր չեն կրնար ունենալ: Եթէ կ'ընդունինք ույս վերնագիրը, առիկա իր պատմական նշանակութեան համար է լոկ, ժամանակի այդ հասկացողութեան և հետեւանքներու մէջէն մօտենալու մեր պաղեստինահայ ժողովուրդի կեանքին և անոր պարզած վիճակներուն:

Սակայն պատմականօրէն որպէսզի կարելի ըլլայ արդարացնել խորագիրը, անհրաժեշտ է պատմութեամբ դիտել իրողութիւնը: 1895ին Փարիզի հանրային զբօսավայրերու մէջ, ուր քով քովի կուգային զանազան թերթերու թղթակիցները, անոնց մէջ կարելի էր հանդիպիլ ամէն օր, հազիւ քառասունը լրացունցած, սեւ աչքերով, գանդուր մօրուքով, զեղեցիկ սեմական տիպով մարդու մը՝ որ Հերցէլ կը կոչուէր, թղթակիցը *La Nouvelle Presse Libre de Vienne* հանդէսին: Այս մարդն էր որ զաղափարը ունեցաւ Պաղեստինի մէջ ունենալու կտոր մը հող, հոն առաջնորդելու համար Մովսէսի ցրուած հօտը, որպէսզի անոնք կարենային ունենալ մարդկային այն կարելի խաղաղութիւնը, հանգիստը, արժանապատուութիւնը, և մանաւանդ ինքզինքնին իրազօրծելու կարելիութիւնը՝ նման ուրիշ ժողովուրդներու:

Հերցէլ իր կարգին ունեցաւ Մովսէսի տեսիլները, իր շրթները վարժ էին իր հօտը հմայող բոլոր գործիքներուն, և սակայն ժամանակները տարբեր էին, և Սինայի անապատը շատ աւելի ընդարձակ էր այժմ ու Փարաւոնի երկաթ կառքերը աւելի ուժեղ և արագ: Սակայն Հերցէլ միայն երեւակայող մը չմնաց, անկազ դրեց իր գիրքը, տարածելու համար իր զաղափօրը Իսրայէլի մնացորդացին մէջ, որոնք նախորդ պատերազմի վերջաւորութեան իբրեւ ճշմարիտ աշակերտներ Հերցէլի, Սիռնիս անուան տակ, պահանջեցին որ Պաղեստինը անգլիական պաշտպանութեան ներքեւ դրուի: Լոնտոնի մէջ այս պահանջը սիրով ընդունուեցաւ, և Պալֆուր, Արտաքին Գործերու նախարարը Անգլիոյ, ըրաւ յոսնուն իր կառավարութեան յայտարարութիւն մը՝ որուն համաձայն կը ճանչնար Պաղեստինը իբրեւ ազգային տուն Հրեաներու: Այս պարագան շատ բնական է, հաճելի պիտի չթուէր արաբ աշխարհին, որուն ևս խոստում կը տրուէր ապագայ կազմուելիք արաբ մեծ պետութեան մը, կամ պետութիւններու:

Միւս կողմէն այս շրջանին Արաբիոյ մէջ կ'ապրէր Շէրիֆ Հիւսէյնը, նախկին Երեսփոխանը Կ. Պալսոյ Ապտիւլ Համիտի կառավարութեան, Համաշ-

խարհային պատերազմի սկզբնաւորութեան՝ ան լքեց զերմանացիները և եղաւ դաշնակիցներու հետ, և ստացաւ Հիճազի թագաւոր տիտղոսը, քաջալերուած և պաշտպանուած քօլօնէլ Լօրէնսէն, որ այդ շրջանին, շնորհիւ իրեն ընծայուած վստահութեան և իր մեծ ազդեցութեան, կը յորշորշուէր «անթագ թագաւորը Արաբիոյ»:

Շէրիֆ Հիւսէյնի և Լօրէնսի մտքին մէջ, ստեղծել էր արաբական քանի մը թագաւորութիւններ, Սիւրիոյ, Իրազի, Անդրյորդանանի, Հիճազի, Հիւսէյնի զաւակներուն համար անշուշտ: Էմիր Ֆէյզալը պիտի ըլլար թագաւորը Դամասկոսի, Էմիր Ապտուլահն Անդրյորդանանի, Էմիր Ալին Հիճազի: Սիւրիոյ մէջ սակայն Ֆրանսացիք խանգարեցին ծրագիրը և Ֆէյզալն ու իր յաջորդները յետոյ թագաւորեցին Պաղտատի մէջ: Արաբական վերոյիշեալ թագաւորութիւններու մէջ Անդրյորդանանը կը թուէր թէ չէր ստացած իր արդար բաժինը, և անոր պետք իրաւունք ունէր մէկ աչքով Սիւրիոյ և միւսով Պաղեստինին նայելու, ապագայ մեծ թագաւորութեան մը երազով:

Այդ երազը նոյնքան վառ կը մնար նոյնպէս Իպն Սաուտի երեւակայութեանը մէջ, որ յաջողեւ էր կարճ շրջանի մէջ իշխել բոլոր անապատի ցեղերուն, և Հիճազի: Հակառակ հերետիկոս մը ըլլալուն, պատկանելուն համար մաքրակրօն վահապիտներու աղանդին, որոնց արզիւուած է խմել, ծխել, նուազ ունկընդդել, սուրբերու գերեզմանին վրայ ազօթել, ինչպէս նաև անհրաժեշտ չէին նկատեր ուխտագնացութեան երթալ մարգարէի գերեզմանին, ան կը մնար իշխողն ու պահապանը իսլամութեան մեծագոյն սրբավայրին:

Իպն Սաուտ սակայն ճարպիկ և զօրաւոր անձնաւորութիւն մըն էր, յետոյ ինք բախտը ունեցաւ որ իր հողերուն մէջ զտնուէին բազմաթիւ քարիւղի հորեր, որոնք պատճառ դարձան որ ինք ամերիկեան ընկերութիւններէն ընդունի տարեկան մեծաքանակ գումարներ, անոնց շնորհիւ կազմակերպելու զօրաւոր բանակ մը, որ ցարդ արաբական երկիրներու ամենէն կատարեալներէն կրնայ նկատուիլ: Անոր եւս չի պակսիր երազը մեծ ու միացեալ արաբիա մը ունենալու:

Միւս կողմէն Պաղեստինի ծովեզերեայ մասերուն վրայ, տարիներէ իվեր հրեայ ներգաղթիցները, շնորհիւ իրենց ստեղծած տնտեսութեան, կը կազմակերպէին ուժեղ հասարակութիւն մը, որուն չէր պակսեր ազգային ոգի և ապագայ յառաջադրութիւններ իրագործելու կամքը: Պաղեստինի հրէութիւնը եւս իրեն տրուած խոստումէն անդին կ'երազէ զուցէ՝ Դաւթի նոր թագաւորութիւն մը՝ երիցս սրբազնացած այս երկրի վրայ: Իրականութիւն պիտի գտնե՞ն այս երազները, գիւրին չէ պատասխանը: Սակայն ամէն ինչ կարելի է հազար ու մէկ գիշերներու այս աշխարհին մէջ:

Համաշխարհային երկրորդ պատերազմին, Եւրոպական պետութիւններու կողմէն տրուած այս խոստումները երկու կողմերուն, անգամ մը եւս կը նուիրագործէր արգէն սուր կերպարանք առած ախորժակներն ու մտադրութիւնները: Ֆրանսայի Սիւրիանէ տարանուելովը՝ Անգլիա իբրև մեծ պարտավճար երկու կողմերուն, իր խոստումներուն մէջ, կ'ենթարկուէր ծանր կացութեան մը: Թէև Սիւրիան և Լիբանան կը վերածուէին անկախ պետութիւններու, որոնք առժամաբար, իրենց օրրանքին մէջ կը պահէին ապագայ մեծ թագաւորութիւններու

երազր։ Միևս կողմէն իր վերջաւորութեան կը մօտենար Անգլիոյ հոգատարութեան շրջանը Պաղեստինի մէջ։

Համաշխարհային առաջին պատերազմէն վերջ, երկուստեք տրուած խոստումներուն համաձայն, ինչպէս ըսինք, Պաղեստինի երկու հասարակութիւններն ալ ինքնուրոյն և իշխող ըլլալու մտածումներով նայեցան իրարու և ապագային։

1921-22, արաբ պատգամաւորութիւն մը Լոնտոն կ'երթար, ու հոն կը ֆարաւելի քան տարի մը՝ ստանձնելու համար պաշտպանութիւնը Պաղեստինի արաբներու դատին և իրաւունքներուն։ Հոն՝ ի պատասխան իրենց բողոքին Անգլիական կառավարութիւնը իր ձերմակ Գիրքով իրենց կը պատասխանէր թէ՝ Պալէստինի յայտարարութեան համաձայն, Պաղեստին չէր ըլլար Տուն Հրէից, այլ թէ այդ տունը պիտի հաստատուէր Պաղեստինի մէջ։ Ժամանակ մը վերջ Ռամի Մաքտոնալտի վարչապետութեան շրջանին, այսինքն աշխատաւորական կառավարութեան օրով, Պաղեստինի արաբ աւագանին նորէն կը դիմէր Անգլիական կառավարութեան՝ բողոքելու համար հրէից ներգաղթին դէմ, սակայն իրենց ձայնը նորէն կը ֆարաւելի, որուն արդիւնքը կ'ըլլար 1929ի արիւնալից բախումը։ Յետոյ մասնաւոր յանձնախումբ մը Պաղեստին կուգար խնդիրը քննելու, որը կ'եզրակացնէր թէ երկիրը ի վիճակի չէ ընդունելու այլևս ներգաղթողներ, և թէ արաբ գիւղացիութեան մէկ կարեւոր մասը զրկուած է իր հողերէն, զանոնք հրէից ծախած ըլլալուն համար։ Շօյի այս յանձնախումբէն վերջ Պաղեստինի հարցը քննելու համար զրկուեցաւ երկրորդ յանձնախումբ մը, գլխաւորութեամբ Sir John Hope Simpson-ի, այս վերջինը իր տեղեկագրին մէջ կ'եզրակացնէր թէ Պաղեստինի բնակչութեան մէկերրորդը այժմ անհող է, և եթէ երկիրը բաժնուէր միայն արաբ բնակչութեան միջև, հազիւ կրնար իրենց բաւարարել։

Հակառակ այս իրողութեան 1932-35 հրեայ ներգաղթողներու թիւը կը հասնէր տարեկան 20 հազարէն շուրջ 200 հազարի։ Մինչդեռ 1919-31 շրջաններուն տարեկան միջինը 7000 չէր անցած։ Արաբները իբրեւ բողոք 1936ին ընդհանուր գործադուլ յայտարարեցին և զանազան կեդրոններու մէջ կազմակերպեցին ապստամբական ցոյցեր։ Երկիրը որ արդէն զօրաւոր տնտեսութիւն մը չունէր, պարագայ մը որ իր շատ ծանր անդրադարձը պիտի ունենար, եթէ համաշխարհային երկրորդ պատերազմը չգար փրկելու կացութիւնը, որոշ բարձրութեան հասցնելով Պաղեստինի բնակչութեան տնտեսական վիճակը։ Այս շրջանին Լոնտոնի կառավարութիւնը դարձեալ Պաղեստին կը զրկէր արաբայական յանձնախումբ մը այս խնդիրները քննելու, որուն տեղեկագրին եզրակացութիւնը կ'ըլլար թէ արիւնահեղութեանց պատճառը այն է որ արաբները անկախ ըլլալ կ'ուզեն և թէ կը վախճան հրէական ազգային տունի մը գաղափարէն, եթէ ներգաղթի այս հոսանքը շարունակուէր մասնաւորապէս իբր լուծում արաբայական յանձնախումբը կ'առաջարկէր Պաղեստինը բաժնել երկու անկախ պետութիւններու, արաբներու և հրէից միջև, առանց անդրադառնալու թէ կարեւոր մաս մը արաբական հողերու և կէսը արաբ բնակչութեան կ'անցնէր այսկերպով հրէից։

Արքայական յանձնախումբի այս որոշումին դեմ արաբական բոլոր երկիրներու ներկայացուցիչները 1937ին Պիւտանի մէջ, Սիւրիական զիւլաքաղաք մը, ժողով մը գումարեցին և մերժեցին այս առաջարկը :

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմով, Պաղեստինի խնդիրը ժամանակուան մը համար կը դադրէր այլեւս միջազգային ատեաններու օրակարգ ըլլալէ: Արաբները կ'որոշէին պատերազմի ընթացքին հաւատարմ մնալ Անգլիոյ և կամաւոր ծառայութեանց իրենց մասնակցութիւնը կը բերէին անգլիական բանակին: Անգլիական կառավարութիւնը միւս կողմէն կը կազմէր Պաղեստինի պաշտպանութեան հրեայ բանակը, որ յետոյ իր դերը պիտի ունենար հրեայ ու արաբ ընդհարումներուն մէջ: Հրեաներ և արաբներ Պաղեստինի նկատմամբ իրենց քաղաքական ապագայ ծրագիրներու յաջողութեան մասին, թէ երկրէն ներս և թէ դուրս, կ'ընէին լաւագոյնը իրենց ընձեռելի միջոցներով, հաճելի կարենալ ըլլալու համար նորէն յաղթական դաշնակիցներուն: Պատերազմի վերջաւորութեան, կարեւոր խնդիրներէն մին կը հանդիսանար դարձեալ, Միջին Արեւելքի մէջ, Պաղեստինի բաժանման և կամ զայն կառավարելու ձեւի մը հարցը :

Պատերազմի ընթացքին Պաղեստինի արտածութիւնը հարիւրին վաթսուս անում ունեցեր էր, մինչդեռ պատերազմէն առաջ և հարիւրէն տաս էր միայն: Այս գերաճումը 1945էն յետոյ կէս առ կէս պիտի նուազէր, արաբներու հրեաներէն ապրանք գնելու իրենց արդելքին պատճառաւ :

1946 անգլիականիկեան յանձնախումբ մը նորէն ձեռք կ'առնէր Պաղեստինի խնդիրը, և նկատի ունենալով երկրին քաղաքական, տնտեսական և ընկերային պայմանները կը յանգէր այն եզրակացութեան թէ՝ Պաղեստինի մէջ հրեաները պէտք է տիրապետէին արաբներուն և փոխադարձաբար: Թէ Պաղեստին ոչ հրէական և ոչ արաբական պետութիւն պիտի ըլլար, և թէ մանաւանդ հաստատուելիք կառավարութիւնը պիտի ենթարկուէր միջազգային հակակշռի, որուն պարտականութիւնը պիտի ըլլար պաշտպանութիւնը, Սուրը երկրին մէջ, քրիստոնեայ, մահմետական և հրեայ հաւատոյ շահերուն: Այսու, յանձնախումբը կը մերժէր բաժանումը, և կը թելադրէր որ ձեւով մը հոգատարութիւնը շարունակուի, մինչև որ կարելի ըլլար, մօտ ապագային, Պաղեստինի մէջ կառավարութիւն մը կամ կառավարութիւններ ստեղծելու հարցին լուծումը: Յանձնախումբը իր կողմէն կ'ընէր նաև կարգ մը թելադրութիւններ, հողերու գնման և հարիւր հազար հրեայ գաղթականներու անմիջական Պաղեստին մուտքի արտօնութեան շուրջ :

Անգլիական կառավարութիւնը իր անհամաձայնութիւնը յայտնեց, յանձնախումբի այս թելադրութեանց, նկատի ունենալով մանաւանդ ներգաղթողներու պարագան, և արաբական երկիրներու ներկայացուցիչներուն առաջարկեց տեղական ինքնավարութիւններու գրութիւնը երկրէն ներս: Արաբ երկիրներու ներկայացուցիչները մերժեցին այս առաջարկութիւնը, և պահանջեցին պաղեստինեան միացեալ պետութիւն մը արաբ մեծամասնութեամբ, հրեաները պիտի նկատուէին միայն ազատ քաղաքացիներ Պաղեստինի, քաղաքացիական հաւասար և լայն իրաւասութիւններով :

Այս իրադարձութիւններու շրջանին, միւս կողմէն Սիոնիստները կը գումարէին իրենց ընդհանուր ժողովը և կը պահանջէին որ Պաղեստինը ըլլար հրէա-

կան Հասարակապետութիւն, դուռները պէտք էր բաց ըլլային ներգաղթողներուն համար, որոնց հոգը պիտի ստանձնէր հրեական գործակալութիւնը:

Երկու կողմերու այս անհաշտութիւնը հարթելու և ապագայ ընդհարումներու և կացութեան առաջը առնելու համար Անգլիական կառավարութիւնը կ'առաջարկէր իբր երկու շարեաց փոքրագոյն կամ միջին ճամբայ, հնգամեայ քուսիւցիք չըլնա մը, որու ընթացքին պատեհութիւն պիտի տրուէին երկու կողմերուն՝ հասկնալի համաձայնութեան մը զալ Պաղեստինի ապագայ կառավարութեան կազմութեան համար: Անգլիական կառավարութեան այս առաջարկը մերժուեցաւ թէ արաբներու և թէ հրէից կողմէն, որմէ վերջ հոգատար կառավարութիւնը խնդիր յղեց միացեալ ազգերու ժողովին, անոր յանձնելու համար խնդրին բարեոք լուծումը:

Միացեալ ազգերու ժողովը քանի մը նիստերու խորհրդակցութիւններէն վերջ, կը յանգէր վերջապէս Պաղեստինը երկու մասերու բաժնելու որոշումին: Անգլիան տեղեակ երկրի վիճակին և արաբներու մտայնութեան մանաւանդ, վերապահ կը մնար: Հրեաները ուրախութեամբ կը դիմաւորէին «ՄԱԿ»ի այս ելոյթը, իսկ արաբական երկիրները ընդհանուր բոլոր կը բարձրացնէին պահանջելով որ Պաղեստինը ըլլայ միայն արաբական պետութիւն, նման միւս արաբական քոյր պետութիւններուն, դադրի ներգաղթը և հողերու վաճառումը, որպէսզի այդ կերպով զսպուէին հրեաները իրենց յաւակնութիւններուն մէջ, ի մասին Պաղեստինի:

Միւս կողմէն Պաղեստինի հրեաները զոհոնակ «ՄԱԿ»ի այս ելոյթէն, ինչպէս ըսինք, կը կազմէին իրենց անկախ պետութեան վարչակարգը, սրտատրոփ սպասելով հոգատարութեան վերջաւորութեան, յայտարարել կարենալու իրենց անկախութիւնը:

Հոգատարութեան ժամանակաշրջանը, 15 Մայիս 1948, կը մօտենար իր վերջաւորութեան, անգլիական զինուորական ուժերը տակաւ կը դադրէին իրենց պարտականութիւններէն և իրենց զրաւած զինքերը մաս առ մաս կ'անցնէին երբեմն հրէից և երբեմն արաբներու ձեռքը: Երկուստեք ամիսներէ ի վեր ըստեղծուած թշնամութիւնը բազմաթիւ արիւնոտ տեսարաններ ցուցադրելէ վերջ, կը հասնէր իր ծայրակէտին և խնամակալութեան վերջաւորութեան կը սկսէր քաղաքացիական խուլ, արիւնոտ և անխնայ պայքարը: Քանզում, արիւն և թշուառութիւն շուտով կը զսնէին զիրար, ստեղծելու համար այն ողբերգութիւնը որ Պաղեստինին եղաւ և կը մնայ ամիսներէ ի վեր:

Յաջորդ իմբաքրականով մենք կ'անդադառնանք պաղեստինահայութեան վիճակին, այս տրտում օրերու մէջէն, և իր ողբերգական ու հերոսական ճիգերուն, ինքզինքը ապրեցնել կարենալու համար բազմաթիւ մահերու ընդմէջէն: